

M E T A M O R P H O S I S T R A N S Y L V A N I A E

ESZTENDŐKÖN keresztül hangos hírt vert a magyar fiatalság Transylvániában a falu-kérdésnek. Kívülállók könnyen föltehették, hogy diákságunk az európai híru szociológus, Gusti előadásain és könyveiből vérteti magát szakszerű tudással és készültséggel. Látszatra mind a probléma fölvetésében, mind elméleti és gyakorlati kidolgozásában magyar nyelvterületen az élen jártunk. Közben a gondolat csindarattás népszerűsítésén túl mégsem született meg a mű, amely akár a Hargita aljában, akár a Kalota mentén meghúzódó falvaink életét élénk tárta volna.¹ Kívülről, Magyarországról kellett könyveknek érkezniök, hogy kitörülhetetlen nyomokat hagyó, megrázó élményünkbe tegyék a falukutatást, a falvak és puszták népének süllyedő életébe bevilágító társadalomrajzot.

Hatalmas visszhangot vertek ezek a könyvek, különösképp a tardi helyzetről szóló, a *Szabó Zoltáné*.² Hatása hónapok multával is egyre szélesebben gyűrűző hullámokat vet. Pompásan ötvöződött benne a tudományos szempontok komolysága és a széles rétegeket megragadó irodalmiság. Megalkuvás nélkül őszinte, komor és lehangoló olvasmány a tardi helyzetrajz. Lankává szelidült bükki hegyek alján békésen bújik meg a falu, de az a mozdulatlan béke gyötrelmesen nehéz sorsokat, izgatott menekülni akarást takar. A Coburg-hitbizomány szorongató közelségében, a falubeliek kezén maradt föld nem tudja eltartani őket, a keskeny határ serdülő korokban napszámba küldi a tardiakat, summásmunkásnak távoli nagybirtokokra. Érthető, hogy a rög nem köti őket, szívesen odahagynák a pirkadástól napszállatig tartó mezei munkát. Egykedvűen vonszolják nehezülő életterhüket.

Dehát van keményebb, embertelenebb sors is az övéknél: a pusztákon élő cselédek sorsa és a faluvégre szorult, cselédségből is kikopott zselléreké. Közéjük vezet el *Illyés Gyula*.³ Ő maga is a puszta szülötte; Dunántúl a rácegresi puszta volt furcsa népeivel, szokásaival, legendáival az ő tanítómestere. Seregestül fölrajzó emlékeiből bontakozik ki a puszta szebb, derüesebb multja s mai egyre szűkebb kenyerü, egyre sivárabb élete. Csudálatos írásmű-

¹ A Fialatok 1931. évi kiszállásának ugyan volt maradandó'értékü eredménye: Mikó Imre könyve, de ebben — célkitüzésének megfelelően — csak a nemzetiségi kérdés földolgozását kaptuk (Az falu és a nemzetiségi kérdés. Fialatok Falufüzetei, IV.)

² Szabó Zoltán: A tardi helyzet. A Szolgálat és Irás Munkatársaság kiadása Bp. 1936.

³ Illyés Gyula: Puszták népe. Nyugat kiadása, Bp. 1936.

vészettel eleveníti meg a pusztaiakat egymásközt, parancsolóiknak kiszolgáltatta, fakuló, veszni indult hagyományaik között. Nincs hozzátennivalója, ha elkeseredést szító történeteket mond is el. Nem bujtogat, nem is jajong, csak elénk állítja a könyörtelen, irgalmatlan igazságot.

Mintegy az írói munkák hitelesítésére érkezett Kemse, e 140 lelket számláló baranyai község szociográfiai leírása.⁴ Ez a könyv a legsötétebb, legvigasztalanabb; riasztó falukép tükröződik benne. Sokáig küzdöttek a fullasztóan szűk élettérbe került kemseiek az életért, terjeszkedésért, míg energiáik meg nem törtek. Ma már káprázatos ütemben folyik a falu társadalmi széthullása, lakóainak közösségalkotó s fenntartó ereje nincs s az egyke már nem is gazdasági kényszerűség, hanem fertőző, minden életakarást legyűrve terjedő ragály. Ha él még s parázslék magyar politikai lelkiismeret, e haláltánc láttára magasan föl kell lobognia.

FELVETŐDIK most már a kérdés: ha nem is terjedelmes monográfiákból, mégis mit tudunk ehhez képest a transylvániai magyarlakta, székelylakta falvakról? Egészségesebb-e a birtokmegoszlásuk? (Hitbizományok nem szorongatják, mégis keskeny a határ, átküldi őket a Kárpátokon, az Ókirályságba kenyér után!) Közösségalkotó erejük megőrizte-e frissességét? Történtek-e változások társadalmi szerkezetében, erkölcsi magatartásában? Közös érvényű szokásokról, hagyományélésről beszélhetünk-e még? Népmozgalmi adataik, milyen faji életakaratról tanuskodnak? Mindezek a kérdések türelmetlenül sürgetik a feleletet. Tavaly ugyan városunk magyar főiskolásai több csoportban készültek falukutató munkára, azonban a munkaengedélyt csak hosszas huza-vona után, Gusti professzor közbenjárására sikerült megkapniok. A Református Teológia munkacsapata ki is szállt a Kalota vidékén fekvő Babon községben; huszonhárman dolgoztak itt a falukutatást vezető Dr. Szabó T. Attilával az élen és Kós Károly gondoskodása alatt. Egyik csoportjuk megépített, illetőleg kijavított több mint egy kilométernyi utat, másik részük pedig tudományos kutatómunkát végzett. Nagyértékű településtörténeti, népmozgalmi, egészségügyi, birtokmegoszlási, néprajzi és nyelvjárási gyűjtésüknek a közlését — az illetékesekhez való fölterjesztése után — kíváncsian várjuk.

Am nyugtalanító kérdéseinkre biztos válaszokat hozott egy könyv, amely időszerűbben meg sem jelenhetett volna: a *Balázs Ferenc* könyve.⁵ Nem készült módszeres társadalomrajznak, mint Kemse kutatóinak a munkája, vagy Tard szociográfiai leírása, hanem jellegzetesen szövődik össze benne egy faluszervező pap roppant erőfeszítéseinek vallomásszerű krónikája a háttérben ki-

⁴ Elszüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete, Irták: Elek Péter, Gunda Béla, Hilscher Zoltán, Horváth Sándor, Karsay Gyula, Kerényi György, Koczogh Ákos, Kovács Imre, Pócsy Ferenc, Torbágyi László, a Pro Christo Diákok Háza falukutató munkaközösségének tagjai. Bp. 1936.

⁵ Balázs Ferenc: A rög alatt. Aranyosszéki Vidékfejlesztő kiadása. Turda 1936.

rajzolódo falu mozgalmas életével, Nem tagadjuk, hogy a zaklatott tenniakarástól, önemésztő lelkesedéstől fűtött oldalakat sok helyütt nem olvashattuk meghatódás nélkül, mégis elsősorban a transylvániai falu ismerős arcát kerestük a könyvben. S kiderült, hogy a birtoktörténet, vallási néprajz, közösségi élet és hagyományok tekintetében ritka érdekességű anyagot nyújt. Megeősíti ugyan tapasztalatunkat, hogy a magyar népi kultúra nemcsak a Nagy-Alföldön, vagy a Dunántúlon, hanem Transylvániában is bomlófélben van, ellenben annál több vigasztalást nyújt a közösségi élet elevensége, zajlása. Látunk kalákában végzett munkát, színelőadást, vallásos estélyt; az öregek sokat regélnek a régmúlt időkről a hadifogságról, s olykor-olykor a tündérmesék is fölledződnek. Eleven közösségalkotó erőkről tanuskodik a Hurkalyuki Társaság, amely egy veteményeskertet kezelt 1798 óta a legutóbbi időki, magaalhatta, sajátos törvényekkel. A tizenkét holdas kertet 60—80 négyszögöles nyilakra osztották s ezekből a nyilakból a mészkiói unitárius egyházközség minden családja egyenlően részesül. 1896 előtt minden családfő 4, azóta 3 nyilat bir élete végéig. Házasságra nem lépett egyéneknek nincs igényjogosultságuk, de a beköltözött, vagy áttért családok megkapják a három nyilat. Elhalálozás esetén persze minden birtokrész visszazáll a közre. Ime, az egyén és közösség érdekei szervesen egybekapcsoló birtokgondozás! De ezenkívül, ha olyan munkalázban égő vezetőjük akad, mint Balázs Ferenc, akkor újjáépítik közös költségen a templomot s megnagyobbítják az iskolát, mert a gyarapodó gyereksereg nem fér a régi falak között, megindul a falu életét előmozdító, többirányu gazdasági szervezkedés, s megfogán a népfőiskola gondolata is. Hitet s bizalmat önt belénk az a tudat, hogy Transylvániában szertesztét — ha nem is tartja őket számon a köztudat — több hasonlóan problémalátó és cselekvőképes „egyedülálló” magyar szervezi a falut.

DE EZZEL SZEMBEN kikerülhetetlen népünk egyik kirívó, változott időki szülte lelki veszedelmének a szóvátétele. Mind sűrűbben ütökzünk bele ebbe a fájó problémába, különösen a székelylakta megyékben. Akadnak itt a magunk fajtájából olyanok, akik rávehetők arra, hogy máról holnapra nemzetiséget, vallást, nevet cseréljenek s a halálíg kötelező hűség parancsát megszegiék. Döbbenetes tény ez, akár meghasonlottság, gazdasági előnyszerzés, vagy megfélemlítés szerepeljen is az okai között. Távolról sem szándékszunk félreverti a harangokat, de fölös riadalom nélkül tanácsos fontolóra venni e többreütü kérdést. Attól kezdve, hogy a transylvániai magyarság kezéből kicsúszott a politikai hatalom, rögtön számolnunk kellett nemzetiségi határaink szinte törvényszerűen bekövetkező szűkülésével. Az uralkodó fajta nemzetiségi határai mindig bizonytalanok; hasonló meglepetés a szászokat nem érhet. De észszerűen azt várhattuk volna, hogy a magyarságunk hátrányára változó statisztikai adatok legkésőbb egy évtized multán megszilárduljanak. Ehelyett megindult a szóbanforgó, politikai erőktől is elősegített lélekhalászat. Kimenetelét ugyan meg

nem ítéelhetjük, mert a kormány új névtörvénye s a jobboldali pártok programja szerint Romániában is, mint Európaszerte, a XIX. század nemzetiségi politikáját jellemző beolvadási elvet a Harmadik Birodalom beolvadást kizáró, disszimilációs irányzata kezdi fölvaltani. Igaz, ebben sem bizhatunk, ha tekintetbe vesszük, hogy itt a székelyek „visszarománosítása“ a hangos jelszó. Azonban közelebbről vizsgálva e kérdést, tisztázásra szorul, hogy valóban beolvadásról kell-e itt beszélnünk, vagy máségyébről. Ugyanis a nemzetiségi beolvadásnak két kiküszöbölhetetlen föltétele van: az érzelmi közösség és a nyelvtudás. E kényszerű beolvadás legtöbb esetében érzelmi összeforrottságról és nyelvtudásról aligha beszélhetünk, ha pedig egyik próbát sem állja ki, nem több ez *társadalmi mimikrinél*. De ez sem mentségül, sem vigasztalásul nem szolgálhat, nem fedheti el a tények erkölcsi hátterét. Már pedig a nemzettagadás gyakoribb előfordulása nyílt törésre mutat a nemzet erkölcsi erőiben s ez a törés veszedelmes szakadékká tágulhat. Mondanunk sem kellene, annyira kétségtelen, hogy ebben a kérdésben vezető rétegünk nem háríthat el magától minden felelősséget.

NÉPÜNK LELKI és szellemi világának másik nagyhorderejü kérdése ősi műveltségével kapcsolatos. A nyugati parasztkultúrák sorsa elérte a magyart is. Már a multszázadi gyűjtők, Kriza és Erdélyi János, az ősi szellemiség halodásáról, veszendő állapotáról panaszkodtak. Bartókot és Kodályt is a menteni akarás szenvedélye serkentette. Ma pedig Tard és Kemse kutatói arról tudósítanak, hogy a régi hagyományok kiveszöfélben vannak, szétroncsolódott a népi kultúra sok-sok eleme. Azonban nyelvföldrajzi jelenségek azt bizonyítják, hogy a végeken, a népközösség szélső pontjain, hosszabbéletűek a népszokások s a népköltészet gazdagsága. Amint Ortutay írja: „félreeső, nehezebben megközelíthető szigetek, hegyi tájak örködhetek legzavartalanabbul az élő hagyomány fölött... S Transylvánia, a székelység hű örök voltak“⁶ Bérces tájain, ősi életformái közt a székelység valóban a legérintetlenebbül őrzött meg temérdek néprajzi értéket a festékes szönyegektől a népballadáig. De a világháboru végzetesen bomlasztó hatása Transylvániát sem kímélte meg. Ha vannak is eldugott, zártabb vidékek, ahol él még a régi hiedelem és mesevilág, ahol a faragás, építkezés régi gyakorlata nem pusztult ki, ezek ellenére nagyjában Balázs Ferenc székelyeinek a magatartása jellemző: „Bekövetkezett az idő, amikor a magyart a gyári egyformaság, a lélek nélküli város lélek nélküli utánzása, a „parasztinak“ kínos szégyenlése annyira kiforgatta természetéből, hogy amikor elébe mutatnak egy hamisítatlan, ősi és népi magyarságu épülettervet, borzadva felkiált: nekünk fatornyos templom nem kell“.⁷ Fájdalmas a kultúra bomlása akár az Ormányságból, akár a Tiszahátról, vagy az Olt mentéről érkezik is a híre. De nem egyforma veszélyeket rejt magában. Magyarországon a sülyedő népi szellemiség helyébe a

⁶ Buday—Ortutay: Székely népballadák. 20. 1.

⁷ Balázs Ferenc: A rög alatt. 158. 1.

magyar magasműveltség leszivárgó elemei kerülnek, ránk Transylvániában idegen népiség hatásai záporoznak. Az állami iskoláztatás, a katonaság emlékei eresztékeiben lazítják meg az ősi műveltséget s nem múlhatnak el nyomtalanul azok az esztendők, amelyeket székely legények a román főváros palotáinak épületábrányain vagy a Duna-delta kikötőiben hanyódvá töltenek. Amint a régi szellem összetartó ereje megroppant, felülről — a diffúzió törvénye alapján — a legkönnyebb fajsúlyú műveltségi elemeket veszi át a nép. Ezért kíván fokozott éberséget, ha idegen hatalom avatkozhatik be a népi műveltségváltásba. Mérhetetlen erőket kellene sorompóba állítanunk: vissza kell oltani a népi művészet értékeit és hamisítatlan nemzeti műveltséget kell közvetíteni. Ebből a szempontból tartjuk nagyfontosságúnak a szöttes ipar föllendülését, az áldott emlékeztető *Pál Gáborné* fáradozását a székely festékesért, sőt a városunkban létrehozott háziipari szövetkezetet, a *Pitvart* is. A Pitvar ugyan nem szövű saját gyáraiban a vásznat, nem foglalkoztatja kiterjedt vidékek asszony népét, de tőkeszegény kisebbségi társadalmunknak ez az udvarra nyíló szövetkezeti boltját hozzáértés és dolgosság még naggyá fejleszthetik. A Magyar Nép kiadványai mellett Kacsó Sándor megindította a Hasznos Könyvtár füzetait. Aki a feladat nagyságát érzékeli, sokalhatja-e az erőfeszítéseket? Külön munkaterület a népművelésre hivatottaknak segédeszközt nyújtani, ezt az égető szükségünket ismerte föl a György Lajos és Márton Áron szerkesztette Iskola. Kétségkívül szerencsés volna, ha e beláthatatlan fontosságú népművelési munka egységes irányítás alá kerülhetne. Dereng előttünk az EMKE hivatása. Sajnos, ez a közművelődési egyesület kisvárosaink megszámlálhatatlan egyesületi kerete mellé újabb, üres keretek szervezésével foglalatoskodik...

NÉPI PROBLÉMÁK kerültek a nyáron az érdeklődés homlokterébe. Intő jeleket küldenek ezek a problémák. Erősíteni kell a hűség és hagyományvédés szellemét. A régi határőrök szívósságát s elszántságát kell felidézni, a makacs *gyepűvédő* szellemet. Amugyis keseredett lélekkel látjuk, ahányszor Transylvánia határain túlpillantunk, hogy a nyugati művelődés száguldó ütemű fejlődését követni mostoha sorsunkban egyre elérhetetlenebb vágy. Ezért bár a múlt gazdagságát ne hagyjuk veszni, mert hagyományainkban magyar és európai szellemet őrzünk.

KÉKI BÉLA